

A FELESÉGEM TÖRTÉNETE

A gyanú árnyékában

SCHUBERT GUSZTÁV

FÜST MILÁN REGÉNYE A FÉLTÉKENYSÉG TÖKÉLETES LÉLEKRAJZA. TELJES GAZDAGSÁGÁBAN FILMRE ADAPTÁLNI AZONBAN LEHETETLEN.

A *feleségem története* mindenekelőtt „én-regény”, ami ez esetben nem merül ki abban, hogy elbeszélője egyes szám első személyben mond el egy történetet. Ez korántsem lenne szokatlan, hiszen az egyes szám első személyű elbeszélő a prózai művek döntő többségében tárgyilagos krónikás, még akkor is, ha személyisége rányomja bélyegét a mű stílusára, szemlélete pedig behatárolja szemszögét, azt, hogy mit vesz észre, mit tart fontosnak kiemelni egy történetből vagy hősei jelleméből. Füst Milán narrátora is elbeszél, de egyszersmind elbeszél, mert mindenekelőtt, sőt szinte kizárólagosan magáról beszél.

Füst Milán 1942-ben megjelent regénye zavarba ejtő remekmű, mert tele van paradoxonokkal, kezdve rögtön azon, hogy egyáltalán nem arról szól, amit a címe ígér: Störr kapitány feljegyzései ugyan a feleségére vonatkoznak, de nem az asszonyról, hanem a férjéről szólnak, a bolygó hollandit igazából csak önmagá érdeklí, önmagáról beszél, akkor is, amikor a feleségéről mesél. A *feleségem történetének* egyetlen igazi hőse van: a férj. A regény összes szereplői bábok, aki pedig nem – a feleség – csakis annyiban érdekes, amennyiben (ellentmondásos) érzéseket kelt a férjében. Lizzyről, a tálalomra kiválasztott francia feleségről jóformán alig tudunk meg valamit a regényből, és az a kevés sem feltétlenül hiteles, hiszen a világból csak annyit és csak úgy érzékelünk, ahogy Störr kapitány látja és értelmezi.

Másféle elbeszélői helyzet ez, mint Joyce főhősének, Leopold Bloomnak a szubjektív kamerája. Bloom átlagember, nagyformátumú regényhőssé teszi, hogy James Joyce többnyire az ő bőrébe bújjik, az ő fejével gondolkodik

és az ő szemével néz Dublinra és lakóira. Az *Ulysses* az elbeszéléstechnikát forradalmasítja, Füst pedig megtalálja (valószínűleg nem Joyce ihletésére) a belső monológhoz tökéletesen illő drámai karaktert: egy önnön személyiségébe zárt embert.

A vegytiszta belső monológ, amikor is a regényhős (vagy egy valóságos személy) kizárólag magában és magáról beszél, az örület sajátos formája. Aligha véletlen, hogy első mesteri példája épp az *Egy örült naplója*. Störr kapitány persze a szó orvosi értelmében véve nem örült, ő „szerelmi tébolyban” szenved. Amivel valamiért éppoly elnézőek vagyunk, mint a politikai elmeháborodottsággal. Embert ölni nem való – kivéve a csatatereken és a gulagokon. Örületen viselkedni – kényszerzubbonyért kiált, a szerelmi téboly azonban „romantikus”. A *feleségem történetét* többnyire épp emiatt olvassák félre sokan: „imádom Störr kapitányt, nagyon szimpatikus” – írja egy kommentelő. A lelkes regényolvasó hölgy alighanem kedves plüssmacskót látott bele a zord hollandus tengeri medvébe, aki ráadásul olyan megejtően naiv, hogy újra és újra megenyhül a kikapós asszonyka szépsége és megtévesztő magyarázatai láttán. Másvalaki a feleségnek szurkol, a Szépségnek, akit egy Szörnyeteg tart örök rabságban és rettegésben. Kinek-kinek szíve joga félreérteni a *feleségem történetét*, de jobban járunk, ha nem a Júlia-füzetek romantikus álomvilága felől próbáljuk értelmezni Füst Milán regényét és filmváltozatát. A *feleségem története* ugyanis modern regény, még ha a XIX. századnak, pontosabban naturalizmus előttinek ható közege és nyelvezeté miatt ezt egy darabig nem is érzékeljük. A regény legfontosabb, szinte kizárólagos

témája, mondhatni főhőse, a nagybetűs Féltékenység, amelynek Störr nemcsak megtestesülése, hanem áldozata is: e pusztító szenvedély gazdateste. Az író telitalálata, hogy műfaját nem az allegóriát, nem is a pszichoanalízist választotta, hanem a horrort. Igaz, a zsáner történetében rendkívül ritka szerelmi horrort. A *feleségem történetének* cselekménye szinte alig van, az igazi párharc nem is annyira a férj és a feleség között játszódik, az valójában már csak következmény, hanem a férfit egyre inkább hatalmába kerítő féltékenység között. Störr kapitányt elevenen falja föl a mardos kétség: megcsalja-e a felesége, vagy sem.

Störrnek egy dologban mindenképpen igaza van, a féltékenység önmagában nem téveszme, mint mondjuk a laposföld-elmélet, mindennapos eset, hogy valakit megcsal a házastársa. Hűtlenségre gyanakodni, még nem azonos a féltékenységgel, ha nem is mindig egyszerűen, a gyanúnak végére lehet járni. A gyanakvás akkor csap át féltékenységre, amikor a gyanakvó már nem hisz az ártatlanságról tanúskodó bizonyítékoknak sem.

A féltékenység tökéletes csapda, olyan mint, egy érzelmi-intellektuális fojtóhurok, minél hevesebben kapálózunk el-lene, minél többet agyalunk rajta, annál szorosabbra húzzuk a gúzszt, amibe begabalyodtunk. De hogyan gabalyodunk bele a féltékenységre, és miért nem gabalyodik bele minden férfi és minden nő? A féltékenység legfőbb forrása a bizalom hiánya. A bizalmatlanság eredője pedig az önbizalom súlyos fogyatkozása. Füst Milán regényének egyetlen alaposan jellemzett figurája van, Jakob Störr, de még az ő különös jelleméről, kórtörténetéről sem kapunk teljes képet. A regény ugyan a kapitány gyermekkori erotikus élményeivel indul, de a családi anamnézis szóba sem kerül. Honnan ered Störr érzelmi skorbutja? Brutális apa, rideg, szeretetlen anya, élményekben szűkölködő környezet, iskolai vagy ifjúkori megaláztatások következménye? Nem tudhatjuk.

Störr tehát készen lép elénk, feljegyzés-sorozata nem napló, hanem visszaemlékezés, ami felesége és közte zajlott, már megtörtént; értelmezhető, de helyrehozhatatlan. A *feleségem története* kudarcos fejlődésregény, ezt szépen jelzi a film 7 „leckére” tagolása. Mert Störrt kellene „helyrehozni”, megreparálni,

meggyógyítani. A visszaemlékezés tulajdonképpen ebben a reményben íródik, világosan kiderül belőle, hogy Störr tisztában van súlyos lelki betegségével, és megpróbál ellenszegülni a féltékenység késztetésének, valahogy úgy, mint Dr. Jekyll Mr. Hyde-nak. De a normalitás, az egészség, a szeretet és a szerelem csak múló pillanat, újra és újra engednie kell a féltékenység pusztító szenvedélyének.

Störr nem tud szeretni, mert magába sem szerelmes, magát sem tudja szeretni. A magányt keresi, mert az mégiscsak nyugalmasabb sors, mint a „társasági élet labirintusában” botladozni, és ezért is ideális menedék számára a hajó, amely messzire, a szemhatáron is túlra viszi őt a nyüzsgő nagyvilág szédítő forgatagától.

Mi vonzotta Enyedit *A feleségem történetéhez*, mi érdekelte az egyszerre vonzó és rideg Störr kapitányban és bohém francia feleségben? Túl azon persze, hogy a regény zseniális (nem alaptalanul jelölték miatta Füst Milánt Nobel-díjra), és vonzereje igen erős. Störr és Lizzy figuráját nem először látjuk megélevenedni Enyedi filmjeiben. Visszatérő férfinőse erotikusan és intellektuálisan vonzó, de a szerelemben nehézkes világfi, akit mégis körülölel valamiféle titokzatos eredetű magányosság. És e férfinő ellenpontja: a társasági életre szomjazó, életvidám, szerelmes természetű, de nem épp hűséges természetű nőalak is feltűnik már az *Az én XX. századomban*. (Enyedi későbbi filmjeiben többnyire csak az ikerpár éteribb, sze-

„A féltékenység tökéletes csapda”
(Léa Seydoux, Gijs Naber, Louis Garrel)

lídebb, angyalibb, naivabb felével találkozunk.) Az Enyedi-filmek kontrasztos alaphangja: szenvedély és szomorúság. És a Füst-regényé is.

Egyszóval nagyon is érhető, ha Enyedi a szívének oly kedves regényt (régésrég) szerette volna megrendezni. De – a regény szándékosan bővebb elemzésével – épp azt próbáltam érzékeltetni, hogy ezt a szöveget lehetetlen épségben filmre vinni. Épp azért, mert *A feleségem történetének* eredetiségét nem a főhősök, nem a történet, még csak nem is a stílus, hanem a hangszerelés szavatolja. Egyrészt az egyes szám első személyű elbeszélés végletes szubjektivitása, másrészt Störr-feljegyzéseinek sokszólamúsága. A féltékeny kapitány ugyanis nemcsak elmeséli felesége történetét, hanem kommentálja is, amihez harmadik szólamként társul a kapcsolat jövőjének latolgatása, mit gondolhat, mit tervezhet felesége. Enyedi megkereshette és talán meg is találhatta volna ennek a polifón szövegnek a filmes megfelelőjét, de az a film oly mértékben formabontó lenne, hogy azzal már kísérleti filmezés terepébe lépett volna át. Ahová csak a legelszántabb felfedezők követték volna, míg Füst regénye sokakhoz jutott el. Enyedi tehát bölcsen csak a nyitó és záró narrációba mentette át az egyes szám első személyű elbeszélőt. Ha viszont a regény polifóniája elvész a filmben, akkor mi marad? Mindenekelőtt Rév Marcell érzéki képei, Láng Imola hitelesen és gazdagon rendezett terei, a színészek játéka. És persze a történet, aminek csúcspontjait, legfontosabb elemeit Enyedi jó érzékkel

emeli át, és bizonyos pontokon (Störr és Lizzy véletlenszerű első találkozása, a matrózpóker, a magánnyomozó jelenete) hitelesen és szellemesen egészíti ki. A Füst-regény sztorija azonban túl vékonyka ahhoz, hogy egy majd háromórás filmet megtartson. *A feleségem története* négyszáz oldalon át zengő, bravúrosan előadott, bonyolult fonatú féltékenység-ária. Füst éppen ennek révén tudja a romantikus lektűr sztereotípiáit meghaladni. A féltékenység mechanizmusát természetesen akár egy novellában is meg lehet mutatni, de átérezni, nyomasztó delíriumát saját bőrünkön érzékelni, ehhez kell az éregény sokszínűsége és kiadós hossza. A féltékenység hullámtermészetű és végtelenített Moebius-szalag. A krónikus bizalmatlanságnak ugyanis nem lehet véget vetni, legfeljebb ideig-óráig elfojtani. A gyanakvás alól nincs, nem lehetséges felmentés, csak a bűnösség bizonyítása hozhat megnyugvást a féltékeny fél számára. A korrekt igazságszolgáltatásban a vádlónak kell a vádlott bűnét bizonyítania, a féltékenység perében viszont a vádlottnak kellene bizonyítania az ártatlanságát (hasonló a helyzet minden összeesküvés-elméletben és előítéletben). Csakhogy ez lehetetlen, mert csakis a bűn, az *elkövetett* bűntett bizonyítható. Az ártatlanság, miszerint soha, sehol, semmiféle törvénybe (vagy a házastársi hűségbe) ütköző cselekedet nem követtünk el – nem bizonyítható. A féltékenység archaikus ítélkezési mód, mint a középkori tüzesvas- vagy a vízpróba, ha a vádlott túléli – boszorkány, ha nem – hát istenem, az inkvizíció sem tévedhetetlen. Nem az a perdöntő, megcsalta-e vagy sem Störr kapitányt a felesége, hanem az, hogy az asszonynak nincs módja bizonyítani ártatlanságát. A regény és a film látszólagos happy enddel végződik, de ne higgyük annak: a féltékenység inkvizíciója győzött, nem az igazság vagy a szeretet.

A FELESÉGEM TÖRTÉNETE – magyar-német-francia-olasz, 2021. Rendezte és **Füst Milán** regényéből írta: **Enyedi Ildikó**. Kép: **Rév Marcell**. Látványterv: **Láng Imola**: Zene: **Balázs Ádám**. Vágó: **Szalay Károly**. Szereplők: **Gijs Naber** (Jakob Störr), **Léa Seydoux** (Lizzy), **Louis Garrel** (Dedin), **Luna Wedler** (Grete), **Sergio Rubini** (Kodor), **Jasmine Trinca** (Viola). Gyártó: **Inforg / M&M / Palosanto / ARTE / Pyramide / Komp-lizen Film / WDR / RAI Cinema**. Forgalmazó: **Mozinet**. Szinkronizált. 169 perc.